

تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی - فرهنگی روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: شهر سقز - استان کردستان)

جیا صالحی بابامیری^۱ - نصرالله مولائی هاشجین*^۲ - اکبر معتمدی مهر^۳ - تیمور آمار^۴

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران

۲- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران

۳- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران

۴- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۰۲ صص ۶۱-۷۶ تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۰۱/۲۳

چکیده

هدف: بررسی روند تحولات روستاهای پیرامونی شهر سقز، به منظور شناخت تغییرات ایجادشده در زمینه ساختار اجتماعی-فرهنگی روستاها از جنبه‌های مختلف از اهداف این پژوهش بوده است. در این پژوهش، سعی شده تا از روش‌های آماری با بهره‌گیری از نرم‌افزار آماری SPSS، برای یافتن ارتباط بین متغیرها استفاده شود. **روش:** شیوه جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به روش میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. در روش میدانی با مراجعه به روستاهای نمونه به مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه‌ها و تصویربرداری از موارد مورد نظر و در روش کتابخانه‌ای نیز با مراجعه به سازمان‌های مربوطه، کتابخانه و مطالعه آمارنامه‌ها و نقشه‌ها به گردآوری داده‌ها و اطلاعات پرداخته شده است.

یافته‌ها: نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گسترش کالبدی شهر علاوه بر تأثیرگذاری‌های اقتصادی، کالبدی بر روی فرهنگ و آداب و رسوم روستاهای پیرامونی، در زمینه‌های مختلف نوع پوشش روستاییان، گذران اوقات فراغت، مراودات اجتماعی و غیره اهالی نیز تأثیرگذار بوده است.

راه کارها: تغییرات اجتماعی-فرهنگی در روستاها تابعی از شرایط عمومی در سطح ماکرو هم‌چون اقتصاد جهانی، سیاست‌های بین‌المللی، ملی و غیره است که میزان پذیرش این تغییرات در نقاط مختلف متفاوت و با سرعت‌های متغیر صورت می‌پذیرد؛ اما نباید این تغییرات موجب فراموشی آداب و رسوم سنتی که تحکیم‌کننده روابط انسانی به شمار می‌روند، شده و فرهنگ مصرف‌گرایی را در جامعه روستایی پررنگ کند، تا هنجارها و ارزش‌هایی که در جوامع روستایی وجود دارند، دست‌خوش تلاطم و از بین رفتن فرآیند شهرگرایی روستاها نشوند. از این رو، تعیین یک الگوی مناسب با رویکرد برنامه‌ریزی از بالا و اجرا از پایین به منظور مقابله با بخش منفی تغییرات، منطقی به نظر می‌رسد که برای روستاهای واقع در پیرامون شهرهای میانه اندام، براساس مدل حومه (که از مدل‌های کارکردی روابط شهر و روستا است) برنامه یک‌پارچه توسعه با عنوان طرح جامع توسعه روستاشهری به جای طرح‌های جامع و تفصیلی شهری و هادی روستایی پیشنهاد شود تا ضمن کاهش خلأهای قانونی برای فضاهای حد فاصل دو سکونت‌گاه در راستای مدیریت یک‌پارچه‌بخش، عمده‌ای از مشکلات را به صورت ناحیه‌ای حل کند. در این طرح با توجه به ناحیه جغرافیایی، شرایط محیطی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی و تأکید بر تقویت هویت فرهنگی و دانش‌های فرهنگ ملی، قومی و محلی، شرح خدمات متفاوت تعریف می‌شود.

اصالت و ارزش: بررسی روند تحولات روستاهای پیرامونی شهر سقز پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به منظور ارائه راه‌کارهای پیشنهادی بهینه جهت آشنایی با تغییرات و تحولات اجتماعی در روستاها از جنبه‌های نو و جدید تحقیق حاضر به شمار می‌رود.

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، ساختار اجتماعی-فرهنگی، تحولات اجتماعی-فرهنگی، شهر سقز

ارجاع: صالحی بابامیری، ج.، مولائی هاشجین، ن.، معتمدی مهر، ا. و آمار، ت. (۱۳۹۵). تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی-فرهنگی روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: شهر سقز- استان کردستان). *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۵(۴)، ۶۱-۷۶.

<http://dx.doi.org/10.22067/jrpp.v5i4.52435>

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسأله

دگرگونی دهه‌های اخیر و روند شتابان شهرگرایی در مقابل روستاگریزی، به‌ویژه در کشورهای جهان سوم، ماهیتی متفاوت داشته و جوامع روستایی را هم از لحاظ کیفی و هم از کمی با تحولاتی مسأله‌ساز روبه‌رو ساخته است (سعیدی، ۱۳۸۸، ص. ۹۶). روستاهای پیرامون شهری به دلیل محل استقرارشان دچار مشکلاتی هستند که برای روستاهای ایران، جنبه‌ای نو و بدیعی دارد (خراسانی، رضوانی، مطیعی لنگرودی و رفیعیان، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۱) و اگر به اختلاف ساختاری روستاها بیندیشیم، بسیاری از این اختلاف‌ها، به وسیله چشم‌اندازهایی نظیر عمران روستایی، به‌ارزش‌رساندن منابع، فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی، فضاهای فرهنگی، سطح زندگی، عدم تساوی در دسترسی به امکانات و خدمات و انتظارات برای آینده مشاهده می‌شود. از این رو، برای رفع این اختلافات، برنامه‌ریزی همه‌جانبه روستایی ضرورت می‌گیرد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲، ص. ۲)، برنامه‌ای موقّق خواهد بود و قابلیت اجرایی پیدا می‌کند که در آن به توسعه فرهنگی توجه خاص شده باشد؛ زیرا می‌توان توسعه فرهنگی را در جوامع روستایی رسیدن به وضعیتی تلقی کرد که در آن آداب، رسوم، شؤونات و نیازهای معنوی جامعه، در عین این‌که وضعیتی مطلوب، پایدار و پسندیده دارد، آماده پذیرش مدرنیته‌شدن و سایر تأثیرات مفید آن باشد (شهبازی، ۱۳۸۶، ص. ۱۲). روستا به عنوان کوچک‌ترین واحد سکونت‌گاه انسانی، دارای ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی است که تا حد زیادی برگرفته از موقعیت جغرافیایی استقرار روستا می‌باشد؛ اما آن‌چه که در همه آن‌ها مشترک است، از دیدگاه اجتماعی و فرهنگی، تجانس و همگنی پیوندهای فامیلی، بالا بودن مراودات اجتماعی، تأکید بر حفظ آداب و رسوم سنتی، پایین بودن سطح آموزش به‌ویژه در گروه جنسی زنان، وجود خانوارهای گسترده، حفظ ارزش‌های قومی به‌ویژه تکلم به زبان و گویش مادری، پوشش و لباس محلی و غیره است.

نکته قابل تأمل در این خصوص آن است که یک رابطه عکس بین این آیت‌ها با فاصله از سکونت‌گاه شهری (شهرهای بزرگ و میانه اندام) وجود دارد؛ به گونه‌ای که روستاهای پیرامون شهر با سرعت بیش‌تری نسبت به سایر روستاها تحولات فرهنگی و اجتماعی در آن‌ها مشاهده می‌شود که این امر ناشی از فاصله کم و تبادلات اجتماعی، فرهنگی و بخش

دیگر متأثر از گسترش کالبدی شهرها بوده است. گسترش کالبدی شهرهای میان‌اندام عمدتاً متأثر از رشد جمعیت در دهه ۵۵-۶۵ و مهاجرت‌های روستاشهری است. از جمله پیامدهای شهرنشینی شتابان، گسترش فضایی شهرها و خورندگی روستاها و اراضی پیرامون آن‌هاست (ضیاتیان و قادرمرزی، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۰). امروزه اکثر جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه در شهرهای کوچک و میانی زندگی می‌کنند. از سویی، جمعیت ساکن در نواحی روستایی این کشورها با این شهرها رابطه نزدیکی برقرار کرده‌اند (هوسمان، ۲۰۰۵، ص. ۲۱) و از سوی دیگر، گسترده‌ترین زندگی شهری و شهرگرایی و تمرکز سرمایه در شهرها موجب بی‌توجهی به مناطق روستایی شده است (پاتریک، ۲۰۰۸، ص. ۴۵۸)؛ به گونه‌ای که روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم، شهر را تحت تأثیر قرار داده‌اند؛ تا جایی که برخی از روستاها در داخل شهر کاملاً ادغام شده و برخی دیگر را نیز دچار دگرذیسی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کرده است؛ زیرا محلی برای اسکان جمعیت مهاجر از روستاهای دور به شهرها شده و یا سرریز جمعیتی شهر را در خود جای داده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ایران از نظر اجتماعی جامعه‌ای مبتنی بر نهادهای بسیار متعدد، متنوع و گاه متناقض است؛ به این معنی که انجمن‌ها، احزاب سیاسی، شوراهای اجتماعی و اتحادیه‌های صنفی به تبع وجود اجتماعات سازمانی و رسمی با تعلقات سازمانی ضعیف، بسیار ضعیف هستند. از این رو، بین بخش رسمی و غیررسمی حیات اجتماعی مردم ایران خلأ بزرگی وجود دارد که منبع اصلی نابه‌سامانی‌های اجتماعی است و پیامدهای آن جمع‌گرایی، خاص‌گرایی، جزء‌گرایی خودخواهانه، قوم‌گرایی و غیره است (عبداللهی، ۱۳۸۲، ص. ۴).

در پژوهش حاضر روستاهای پیرامونی که دارای مرز بلافصل با شهر سقز بوده‌اند، به لحاظ آیت‌هایی چون واحد اجاره‌ای، وضعیت ظاهری و لباس، وضعیت سواد، چه‌گونگی و محل گذران اوقات فراغت، وضعیت روابط اجتماعی و معاشرت اهالی، چه‌گونگی مراسم عزاداری و عروسی به عنوان گویه‌های مرتبط با ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی بررسی شده و تأثیرپذیری آن‌ها از مجاورت با شهر سقز نیز مورد بررسی قرار گرفته است. بر این مبنا، فرضیه مطرح‌شده در این پژوهش عبارت است از این‌که بین توسعه کالبدی شهر سقز و تغییر ساختار اجتماعی- فرهنگی روستاهای پیرامونی آن ارتباط وجود دارد.

۲.۱. پیشینه تحقیق

نقوی، پایدار و محمودی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقش مدرنیته (نوگرایی) در تغییرات فرهنگی مناطق روستایی با استفاده از مدل تشابه به حل ایده‌آل مطالعه موردی دهستان شهدای بهشهر، نقش نوگرایی در تغییرات فرهنگی مناطق روستایی را بررسی و گویه‌های خود را بر مبنای شاخص‌های خانواده، وحدت و انسجام هویت، بهداشت جسمی و روانی انتخاب کرده‌اند که نتایج حاصل شده نشان‌دهنده معنی‌دار بودن رابطه نوگرایی و تغییرات فرهنگی است. افزاینده و محمدحجی‌پور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «خزش شهری و پیامدهای آن در توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: روستاهای پیرامونی شهر بیرجند» تغییرات کالبدی فضاهای روستایی حاشیه شهر بیرجند را تأکید بر تغییر کاربری اراضی و پیامدهای فضایی ناشی از رشد فیزیکی شهر مورد مطالعه قرار داده‌اند که براساس نتایج این پژوهش، تحولات روستاها تنها در بخش کالبدی نبوده؛ بلکه رشد فیزیکی شهر منجر به تحول ساختار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی، خدماتی روستاهای پیرامون نیز شده است.

خراسانی، رضوانی، مطیعی لنگرودی و رفیعیان (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «سنجش و ارزیابی زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری، مطالعه موردی: شهرستان ورامین» از نظر شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی روستاهای پیرامون شهرهای ورامین، قرچک، پیشوا و جوادآباد را مطالعه کرده‌اند که در بخش اجتماعی آن، گویه‌های آموزش عمومی، بهداشت، مشارکت و هم‌بستگی، پیوستگی و تعلق مکانی، امنیت فردی و اجتماعی و هم‌چنین تفریح‌ها و اوقات فراغت ارزیابی کرده که شاخص‌های اجتماعی بعد از شاخص‌های اقتصادی در رتبه دوم قرار گرفته است. طالب (۱۳۸۹) در اثری با عنوان «مدیریت روستایی در ایران با روشی توصیفی - تحلیلی» به بررسی فرآیند تحولات مدیریت روستایی در دوره‌های مختلف تاریخی و قوانین مرتبط پرداخته است. نتایج این مطالعه نشان‌دهنده ضعف ساختاری و عدم یک‌پارچگی در نظام مدیریتی روستایی بعد از اصلاحات ارضی است که منجر به تشدید مشکلات اجتماعی - اقتصادی در عرصه‌های روستایی شده است.

سعیدی (۱۳۸۸) در کتاب *مبانی جغرافیای روستایی* به رشد بی‌رویه شهرها و نارسایی‌ها و پیچیدگی‌های اجتماعی و اقتصادی در واماندگی، تزلزل و فروپاشی حیات روستایی اشاره می‌کند و رشد و توسعه بسیاری از کشورها را در گرو

سامان‌دهی عرصه‌های روستایی می‌داند. مهدی‌پور (۱۳۸۷) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود، ارزیابی الگوی روابط روستایی - شهری را مطالعه کرده است و به تأثیر مؤثر شهر و فرهنگ شهر بر روستاها در دهه‌های کنونی اشاره کرده است. قدیری معصوم، مطیعی لنگرودی، مهدوی و ریاحی (۱۳۸۶)، تحلیل رابطه نوشهر گلپه‌ار با روستاهای پیرامونی، نتایج این مقاله نشان داد که گلپه‌ار علاوه بر جذب جمعیت سرریز مشهد، هرچند به صورت تناقص، اثرات مختلفی در روستاهای اطراف داشته که این تأثیر به شکل‌گیری حوزه جذب و نفوذ روستایی منجر شد. وثوقی (۱۳۸۴) در کتاب *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی و فرهنگی روستاها* به موضوع فقر و آسیب‌پذیری، قطب‌بندی اجتماعی و افزایش نابرابری‌های اجتماعی در ارتباط با اجرای طرح‌های توسعه‌ای در روستاها پرداخته است.

طاهرخانی، شایان و مرادی (۱۳۸۲)، در پژوهشی به مطالعه روابط متقابل شهر و روستا و نقش آن در تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی (نمونه موردی: شهرستان هریس)، پرداخته‌اند که نتایج این تحقیق که از طریق تجزیه و تحلیل آماری به دست آمده، نشان می‌دهد که در ارتباط با روابط شهر و روستا، تغییرات عمده‌ای در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی به وجود آمده است و موجب توسعه روستاها و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی شده است. امامی (۱۳۷۹)، در پایان‌نامه کارشناسی - ارشد خود در دانشگاه شهید بهشتی با عنوان *تغییرات اجتماعی - اقتصادی و تحولات کالبدی روستای بانه* وره به این نتیجه رسیده است که این روستاها دچار تغییرات سریع و شتابان در ویژگی‌ها و ساختار جمعیتی، هم‌چنین، از نظر ساختار اقتصادی و اشتغال غالب که قبل از جابه‌جایی دام‌داری بوده، ضعیف گشته و در مقابل، اشتغال در سایر بخش‌ها از جمله خدمات افزایش چشم‌گیری داشته است.

محققانی چون کورتنی، ترانتر، جونز و میفیلد^۳ در یک کار تحقیقی گسترده، به بررسی نقش شهرهای میانه‌اندام و کوچک در توسعه روستایی پرداخته‌اند. شهرهای مورد مطالعه از میان سه ناحیه کشاورزی، توریستی و پیرامون شهری در ۵ کشور اروپایی انتخاب شده است (کلارک^۴، ۲۰۰۲، ص. ۳۴). وربورگ، ولدکامپ و بوما^۵ (۱۹۹۹) طی پژوهشی که در منطقه‌ای از هلند بین سال‌های ۱۹۴۴ تا ۱۹۹۹ انجام داده‌اند، با استفاده از یک مدل چندمنظوره که از ارتباط بین سه متغیر استفاده از زمین و عوامل تعیین‌کننده اجتماعی و اقتصادی - بیوفیزیکی

غرب، وارد شهر شده و پس از طی مسیر از داخل شهر، به طرف شمال شرق جریان یافته و به عنوان زه کش طبیعی حوزه عمل می‌کند. در این تحقیق، ۸ روستا شامل روستای آلتون، آیچی، اسلام‌آباد، دوزخ‌دره، صالح‌آباد، قوخ، کانی کبود، کانی نیاز، کهریزه و ملقرنی که دارای مرز بلافصل با شهر سقز بوده‌اند، انتخاب شده است. شایان ذکر است که روستاهای صالح‌آباد و قوخ در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ در محدوده شهر ادغام شده و از جامعه نمونه ما حذف شده‌اند. این روستاها در پیرامون و فاصله حداقل یک کیلومتری و حداکثر هفت کیلومتری شهر سقز قرار گرفته‌اند که دارای موقعیت طبیعی کوهستانی- دامنه‌ای و با متوسط ارتفاع ۱۴۹۰ تا ۱۶۸۰ متر هستند. از بین روستاهای نمونه، روستای کانی کبود با ۱ کیلومتر فاصله، نزدیک‌ترین روستا به شهر سقز و روستای آیچی با ۷ کیلومتر فاصله، دورترین روستا به سقز می‌باشد. روستاهای آلتون و کانی نیاز در شمال، کانی کبود در جنوب، دوزخ دره و کهریزه در سمت شرق، ملقرنی، اسلام‌آباد و آیچی در سمت غرب شهر سقز قرار گرفته‌اند.

بهره می‌برد، مشاهده کردند که افزایش جمعیت و فشارهای ناشی از آن باعث شده که استفاده از زمین‌های کشاورزی تشدید شود و در نتیجه، باعث تغییر کاربری از اراضی کشاورزی به اراضی مسکونی و صنعتی شود.

آنچه این پژوهش را از سایر پژوهش‌ها متمایز می‌کند، علاوه بر بررسی تأثیر خزش شهری بر مقوله فرهنگی- اجتماعی روستاهای پیرامونی، انتخاب یک محدوده مطالعاتی با شهری میانه‌اندام است؛ زیرا در بیش‌تر مطالعات، تأکید بر شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها می‌باشد.

۲. روش‌شناسی تحقیق

۱.۱. قلمرو جغرافیایی تحقیق

شهر سقز به عنوان مرکز شهرستان، با طول ۴۶ درجه و ۱۶ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۵ دقیقه در شمال استان کردستان واقع شده است. سقز در فاصله ۱۹۰ کیلومتری شمال غربی شهر سنندج (مرکز استان) و با متوسط ارتفاع ۱۴۹۶ متر از سطح دریا و شیب متوسط ۴ درصد و در دامنه کوه چهل چشمه استقرار یافته است. رودخانه سقز (چم سقز) با سرچشمه‌گرفتن از ارتفاعات جنوب غربی شهر، از جهت جنوب

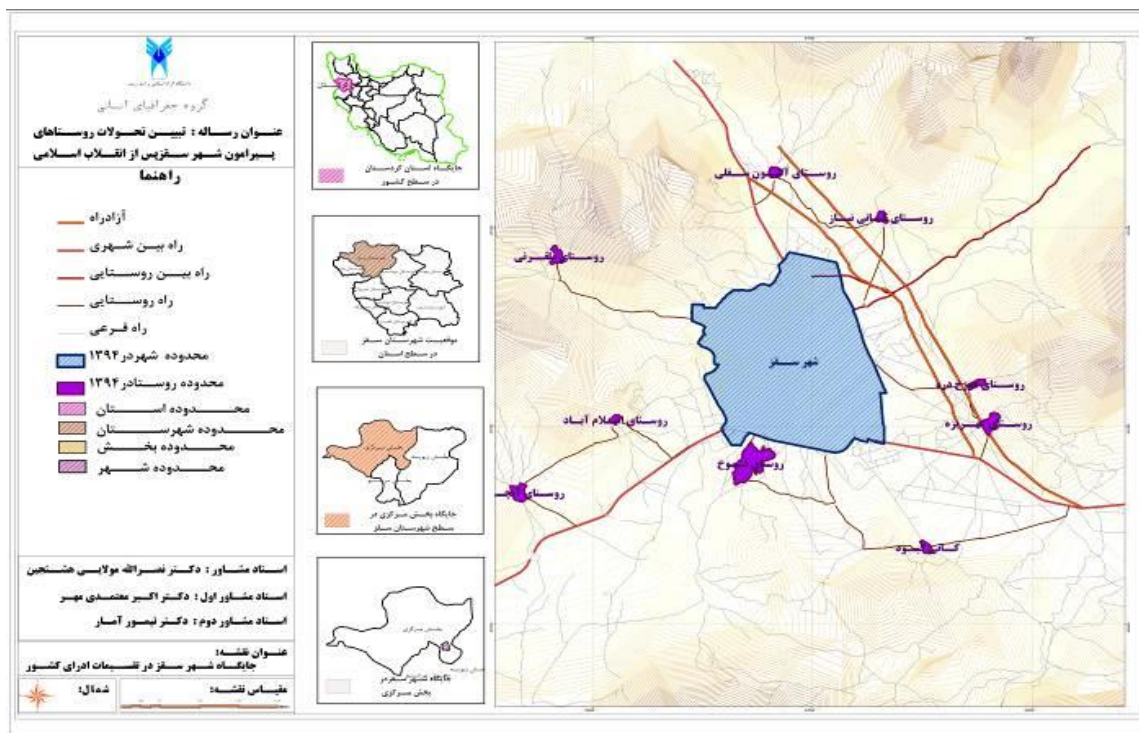
جدول ۱- تقسیمات سیاسی شهرستان سقز

مأخذ: استانداری کردستان، ۱۳۹۰

روستاهای خالی از سکنه			روستاهای دارای سکنه			تعداد دهستان	تعداد بخش	شهرستان	استان
موسمی	دایمی	جمع	موسمی	دایمی	جمع				
۶	۲۸	۳۴	۳	۲۷۱	۲۷۴	۳۰۸	۳	سقز	کردستان

۳۶۶۰ نفر تا سال ۱۳۹۳ رسیده است. همچنین، تغییرات جمعیتی در برخی از روستاها منفی و در گروهی دیگر، مثبت است که این تغییرات ناشی از افزایش امکانات و خدمات بهداشتی، مهاجرت و تغییر در الگوهای فرهنگی- اجتماعی مردم روستاها و شهر بوده که بسته به شرایطی همانند وقوع جنگ تحمیلی و مرزی‌بودن استان و هم‌چنین ناآرامی‌های داخلی استان و ناامنی مناطق روستائی، روند تحول افزایشی جمعیت شهر سقز و تغییرات در روستاها شتاب بیش‌تری به خود گرفته است.

بررسی روند تحول جمعیت شهر سقز در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد که جمعیت شهر با روند افزایشی روبه‌رو بوده است که بخشی از آن ناشی از مهاجرت بوده، ذکر این نکته لازم است که به مهاجرت‌های روستائی- شهری به دلیل پیامدهای اقتصادی- اجتماعی آن‌ها، بیش از سایر پدیده‌های جمعیتی توجه شده است (بالان، ۱۹۹۶، ص. ۹). و تغییرات جمعیتی، نشان‌گر تحولات اجتماعی- فرهنگی در طول زمان بوده؛ به طوری که تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه از سال ۱۳۶۵ که جمعیت کل این روستاها ۲۶۴۳ نفر بوده به تعداد

شکل ۱- محدوده مطالعاتی شهرستان سقز و روستاهای پیرامونی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

جدول ۲- تغییرات جمعیتی شهر سقز و روستاهای پیرامونی سقز طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۳

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰؛ مرکز بهداشت و درمان شهرستان سقز، ۱۳۹۳

شرح	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۳*	
	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار
شهر سقز	۸۱۳۵۱	۱۵۲۶۵	۹۸۹۳۳	۲۲۵۰۹	۱۳۱۳۴۹	۳۱۳۳۶	۱۳۹۷۳۸	۳۷۲۶۲	۱۷۲۸۵۱	۴۱۲۶۶
۱ اسلام آباد	۲۱۶	۳۷	۱۹۴	۳۲	۱۸۸	۴۴	۱۴۹	۳۸	۱۴۷	۳۸
۲ آیچی	۷۲۹	۱۱۰	۷۸۷	۱۲۶	۷۶۹	۱۵۱	۸۹۷	۲۰۹	۹۰۳	۲۱۰
۳ دوزخ دره	۴۹	۱۵	۱۰۶	۲۱	۷۴۳	۱۶۱	۳۱	۱۰	۳۴	۸
۴ کهریزه	۵۸۲	۸۸	۶۹۵	۱۰۵	۸۷۴	۱۵۱	۱۲۶۳	۲۲۶	۱۳۹۶	۳۵۴
۵ آلتون سفلی	۳۶۵	۵۱	۳۹۸	۵۵	۳۲۲	۵۸	۴۰۵	۱۰۸	۴۵۲	۱۲۱
۶ کانی نیاز	۲۱۹	۲۵	۲۰۰	۳۴	۲۱۰	۴۳	۲۱۶	۵۸	۲۱۴	۶۱
۷ کانی کبود	۴۳	۸	۱۲	۱	۶	۲	۱۴۴	۴۷	۱۱	۳
۸ ملقرنی	۴۴۰	۸۰	۴۹۷	۸۰	۴۶۱	۹۶	۵۰۷	۱۲۱	۵۰۳	۱۲۲

۲.۲. روش تحقیق

عنوان جامعه نمونه انتخاب شده‌اند که به ترتیب، شامل روستای آلتون، آیچی، اسلام‌آباد، دوزخ دره، صالح‌آباد، قوخ، کانی کبود، کانی نیاز، کهریزه و ملقرنی می‌باشند. حجم جامعه آماری تعداد جمعیت روستاهای منتخب به میزان ۳۶۶۰ نفر است که براساس جدول مورگان، پرسش‌نامه‌های تدوین‌شده به تعداد ۳۴۵ مورد در بین اهالی روستاهای مورد نظر و نیز مسؤولان امر توزیع شده‌اند. پرسش‌نامه حاوی شاخص‌های مختلف از جمله

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش از روش‌های آماری و نرم‌افزار آماری SPSS برای یافتن ارتباط بین متغیرها استفاده شده است. جامعه آماری در این پژوهش شهر سقز و روستاهای پیرامونی آن است و ۸ روستا که در پیرامون و فاصله چندکیلومتری شهر سقز قرار گرفته‌اند، به

تعادل ساختار نقشی را بر عهده می‌گیرند. وابستگی بخش‌ها و اجزای یک ساختار به هم یک وابستگی کارکردی است (شکویی، ۱۳۷۸، ص. ۱۵۳).

۲.۳. مکتب جغرافیای رفتار فضایی

جغرافیای رفتاری در زمینه شیوه‌هایی که در آن مردم ادراک می‌کنند، سپس، واکنش مطلوب نشان می‌دهند و در نهایت، در محیطشان تأثیر می‌گذارند، به بررسی می‌پردازند (شکویی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱۱). ویلیام کرک یکی از بنیان‌گذاران مکتب جغرافیای رفتار فضایی روی دو محیط مشخص تأکید می‌کند؛ الف) محیط پدیداری یا عینی: یک محیط فیزیکی است که در آن رفتار انسان ظاهر می‌شود.

ب) محیط رفتاری: از محیط ذهنی یا محیط روان‌شناختی تأثیر می‌پذیرد و در آن تصمیم‌گیری صورت می‌گیرد. این تصمیم‌گیری به صورت یک محیط آشکار در محیط پدیداری درمی‌آید (شکویی، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۲). البته عواملی چون پایگاه‌های اجتماعی-اقتصادی، میزان تحصیلات و تخصص‌یابی، سن، جنس، شغل، محیط فیزیکی، اجتماعی، ادیان، مذاهب، پایگاه‌های فرهنگی و غیره روی تصویر ذهنی افراد و جغرافیای رفتاری آن‌ها تأثیر می‌گذارد. بنابراین، در جغرافیای رفتار کیفیت شناخت افراد بسیار پراهمیت است (پوراحمد، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۷).

۳.۳. نظریه عملکرد شهری و توسعه روستایی

این نظریه که به یوفرد^۷ معروف است، به دنبال راه‌های افزایش میزان دسترسی مردم فقیر روستایی به شهر است. این راهبرد، روابط میان عدالت اجتماعی، رشد اقتصادی، توضیح فضایی، خدمات، تسهیلات، زیرساخت‌ها و فعالیت‌های مولد را در مناطق فقیر، مورد آزمون قرار می‌دهد. این نظریه، توزیع فضایی عملکردهای اجتماعی و اقتصادی مهم را که باید در هر منطقه اجرایی شود، برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مطرح می‌کند (زیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۲۷).

۴.۳. نظریه مکان مرکزی

براساس همین تئوری، هر اندازه مکان‌های مرکزی بزرگ‌تر باشد، میزان ارائه خدمات نیز بیش‌تر می‌شود. این مراکز می‌تواند از روستاهای کوچک شروع و به مراکز مادرشهر ناحیه‌ای منتهی شود. تئوری مکان‌های مرکزی، برخی مفاهیم مربوط به تئوری مکان‌یابی فعالیت خدماتی، وابستگی‌های میان شهر و روستا و نحوه آرایش سلسله‌مراتب عملکردها را بیان

سطح سواد، نوع پوشش، مراودات اجتماعی، پای‌بندی به سنت‌ها، امنیت و غیره است که با استناد به کتاب‌های روش تحقیق و با استفاده از دیدگاه و نظرات اساتید، روایی پرسش‌نامه‌های محقق‌ساخته، مورد تأیید قرار گرفته است و پایایی شاخص‌های مذکور براساس روش آلفای کرونباخ سنجیده شده که نتیجه آن عدد ۰,۹۲ بوده که دال بر اطمینان و اعتماد به گویه‌های تدوین‌شده در پرسش‌نامه می‌باشد.

و از آزمون‌های T و رگرسیون برای آزمون کردن فرضیه استفاده شده است. هم‌چنان که در مدل مفهومی تحقیق آورده شده است، تحولات ساختار اجتماعی- فرهنگی روستاهای پیرامونی، متأثر از توسعه کالبدی شهر سقز و تغییرات وسعت و جمعیت روستاها بررسی شد که در قالب سه گروه اجتماعی، جمعیتی و فرهنگی دسته‌بندی شده و برای هر کدام گویه‌هایی تعریف شده است که در فرآیند تحقیق، مورد سنجش و ارزیابی و آزمون قرار گرفته‌اند.

۳. مبانی نظری تحقیق

شهرهای کوچک و شهرهای میانی به عنوان مکان مرکزی، بیش‌ترین روابط را با سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه نفوذ خود برقرار می‌سازند (شکویی، ۱۳۸۷، ص. ۲۷۲). بنابراین، مکاتب و نظریه‌های اجتماعی مطرح‌شده مشترکی دارند، هرچند تا سه دهه اخیر، مطالعات و تحقیقات جغرافیای شهری فاقد نظریه‌های اجتماعی و کاربردی بود (شکویی، ۱۳۸۷، ص. ۴۲۱)؛ اما بعضی از معروف‌ترین جغرافی‌دانان معاصر دنیا، جغرافیای شهری را با نظریه‌های اجتماعی پیوند داده‌اند که در سطور بعدی به برخی از این مکاتب و نظریه‌ها که در خصوص روابط شهر و روستا با تأکید بر ویژگی‌های اجتماعی پرداخته‌اند، به اختصار آورده شده است.

۱.۳. مکتب جغرافیای ساختاری

کارکردگرایی ساختاری که به صورت خاست‌گاه نوگرایی نظریه‌هایی درآمده که می‌تواند درباره تغییر اجتماعی در کشورهای در حال توسعه مؤثر باشد، این نظریه دارای چهار فرض است:

۱- جامعه یک نظام (سیستم) است. این نظام به صورت یک

کل از بخش‌ها و اجزای وابسته به هم تشکیل شده است.

۲- این کل نظام‌یافته، برتر از بخش‌ها و اجزای آن عمل می‌کند.

۳- هر یک از بخش‌ها و اجزای این ساختار در جهت و ثبات و

شبکه کنش‌های متقابل اجتماعی در نواحی روستایی، کاهش نابه‌سامانی اجتماعی در مسیر توسعه، تثبیت درآمد روستایی و شهری و کاهش اختلاف درآمدی، اتصال نواحی روستاشهری به شبکه‌های ارتباطی منطقه‌ای، طراحی نظام تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی متناسب با ویژگی‌های محیطی و فراهم‌ساختن منابع مالی برای توسعه روستاشهری (جمعه‌پور، ۱۳۸۷، ص. ۱۰۶).

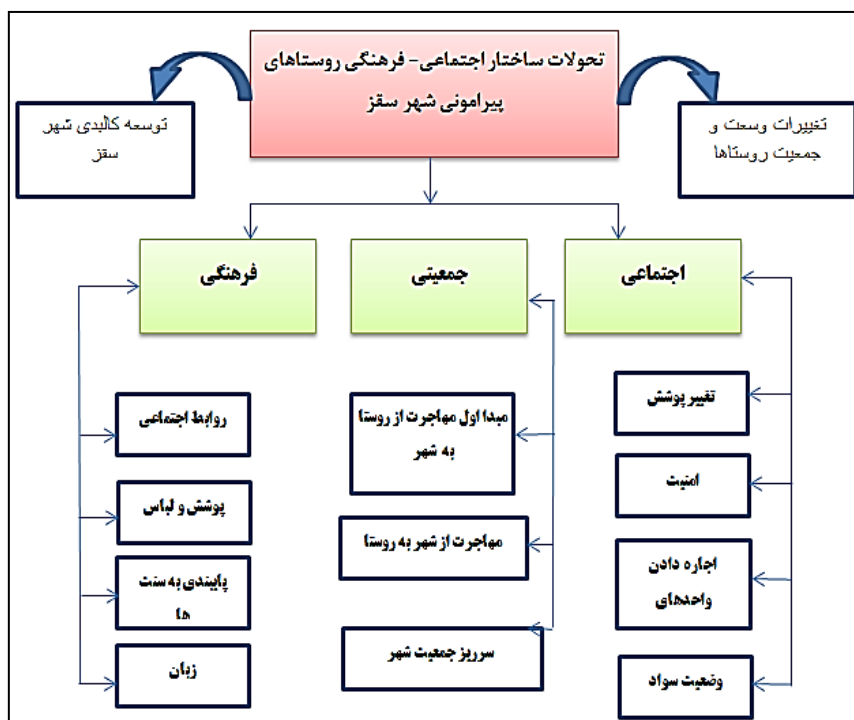
در تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی- فرهنگی روستاهای پیرامونی شهر سقز، نگارندگان مکتب جغرافیای ساختاری را حاکم‌تر دانسته و معتقدند ساختارهای اقتصادی- اجتماعی حاکم بر کشورهای در حال توسعه به طور اعم و محدوده مورد مطالعه به طور اخص عاملی مؤثر بر تحولات مربوط به روستاهای پیرامونی شهر بوده، از این رو، این مکتب می‌تواند بخشی از تحولات را تحلیل کند؛ اما نظریه‌هایی که به منظور تبیین تحولات روستاهای پیرامونی شهر سقز مورد تأکید و بررسی قرار گرفته‌اند، بیش‌تر در حوزه روابط متقابل شهر و روستا و حول محور برنامه‌ریزی ناحیه‌ای هستند.

می‌کند. به طور کلی، نظریه مکان مرکزی بر چهار اصل استوار است.

۱- همگونی چشم‌اندازهای فرهنگی و فیزیکی ناحیه ۲- نواحی واحد نامحدود ۳- قابلیت دسترسی یکسان مکان‌های مرکزی در کلیه جهات. ۴- رفتار منطقی مصرف‌کننده (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۸، ص. ۶۱).

۳.۵. راهبرد توسعه روستا- شهری^۱

فریدمن راهبرد توسعه شتابان روستایی را گزینه مناسب توسعه یا راهبرد دوم در مقابل راهبرد توسعه اقتصادی، به عنوان راهبرد دوم در مقابل راهبرد توسعه اقتصادی، به عنوان راهبرد اول که در کشورهای در حال توسعه، افزایش فقر و دوگانگی را به همراه داشته، مطرح می‌سازد. به اعتقاد وی، همان‌گونه که ایجاد مراکز رشد، لازمه راهبرد اول است، راهبرد توسعه شتابان روستایی به چهارچوب آمایشی و فضایی مناسبی احتیاج دارد. روستاشهر روش عملیاتی کردن راهبرد توسعه شتابان روستایی و پایه فضایی برای اجرای این راهبرد به شمار می‌رود. اولین گام‌ها برای اجرای این راهبرد شامل مراحل تغییر چهره نواحی روستایی از طریق انطباق عناصر شهری، گسترش

شکل ۲- مدل مفهومی تحقیق

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

۴. یافته‌های تحقیق

۱.۴. یافته‌های توصیفی

آنچه که از نیم قرن به این طرف، موجب برقراری رابطه شهر و روستا شده و به آن رونق داده است، تمرکز جاذبه‌های فرهنگی و تأسیسات و امکانات فرهنگی در آن‌ها است (رضوانی، ۱۳۸۱، ص. ۱۱۴). در تحقیق حاضر، تغییرات اجتماعی، فرهنگی روستاهای پیرامونی شهر سقز را در مؤلفه‌هایی همانند سابقه سکونت در روستاها، اجاره‌دادن واحدهای مسکونی، محل تحصیل فرزندان، تغییرات در نحوه لباس پوشیدن، کم‌رنگ شدن آداب و رسوم سنتی، چه‌گونگی گذران اوقات فراغت و میزان امنیت، مورد بررسی قرار گرفته که نتایج آن به شرح زیر است:

سابقه سکونت: در زمینه سابقه سکونت، ۸۱،۱۶ درصد از پاسخ‌گویان از بدو تولد در روستاهای نمونه ساکن بوده‌اند. از این رو، با تغییرات و تحولات مختلف روی داده در روستاها بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به خوبی مطلع بوده‌اند.

وجود واحد اجاره‌ای و مهاجران در روستاها نشان‌دهنده آغازی به سوی تغییرات در انسجام فرهنگی روستاها و ورود افراد غیربومی می‌باشد. با افزایش جمعیت شهر سقز و نیز ورود مهاجران از سایر مناطق بخشی از سرریز جمعیتی به سوی روستاهای پیرامونی سرازیر شده و موجب ترویج فرهنگ اجاره‌دادن واحدهای مسکونی، تغییر در نحوه ساختمان‌سازی و غیره شده است. به لحاظ اجاره‌دادن واحدهای مسکونی، روستاهای کهریزه و آیچی دارای بیش‌ترین تعداد بوده و

روستاهای ملقرنی، کانی کبود و کانی نیاز در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در بین این روستاها آلتون، اسلام‌آباد و دوزخ دره هیچ واحد اجاره‌ای نداشته‌اند.

تحصیل: داشتن امکانات رفاهی در زمینه تحصیل از جمله حقوق هر انسانی است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تلاش برای فراهم کردن امکانات در روستاها برای ادامه تحصیل صورت گرفته؛ به طوری که تمام روستاهای مورد مطالعه دارای فضای آموزشی فعال در مقطع ابتدایی هستند، به جز مدرسه روستای دوزخ دره که غیرفعال است. بنابراین، ۸۹،۹ درصد از دانش‌آموزان مقطع ابتدایی در داخل روستاهای خود، ۹،۹ درصد به شهر سقز و تنها ۰،۳ درصد به سایر روستاها برای تحصیل مراجعه می‌کنند. روستاهای آیچی و کهریزه دارای مدارس مقطع متوسطه اول نیز هستند؛ ولی بقیه روستاها، مقطع متوسطه اول و دوم ندارند. به همین دلیل، ۴۰ درصد دانش‌آموزان روستایی در مقطع متوسطه اول در روستاهای خود، ۵۸،۶ درصد در شهر سقز، ۰،۹ درصد در سایر روستاها و ۰،۳ درصد در سایر شهرها ادامه تحصیل می‌دهند. نکته دیگر آن است که بین افزایش سطح تحصیلات و تمایل به ترک محل زندگی در روستا، رابطه معنی‌داری وجود دارد. در پژوهش حاضر، تمایل به تغییر محل زندگی را از اهالی روستاها بررسی شد که ۵۷،۸ درصد تمایل به تغییر محل زندگی خود را داشته‌اند. جدول (۳) نشان می‌دهد هرچه سطح سواد بالاتر می‌رود، این تمایل نیز به مراتب بیش‌تر می‌شود.

جدول ۳ - توزیع تعداد و درصد تمایل روستاییان به تغییر محل زندگی به تفکیک سطح سواد

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

سطح سواد	بله		خیر		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ابتدایی	۱۲	۳۲،۴	۲۵	۶۷،۶	۳۷	۱۰۰
راهنمایی	۱۷	۲۱	۶۴	۷۹	۸۱	۱۰۰
متوسطه	۱۲	۶۶،۷	۶	۳۳،۳	۱۸	۱۰۰
دیپلم	۳۷	۹۲،۵	۳	۷،۵	۴۰	۱۰۰
کاردانی	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰	۱۰۰
کارشناسی	۴۹	۱۰۰	۰	۰	۴۹	۱۰۰
کارشناسی ارشد	۰	۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰
جمع	۱۳۷	۵۷،۸	۱۰۰	۴۲،۲	۲۳۷	۱۰۰

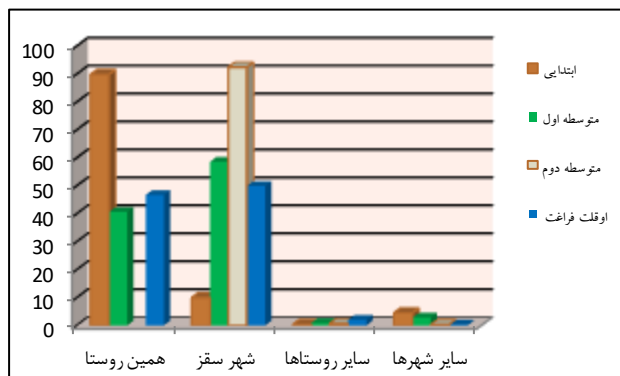
کم‌تر شده؛ علاوه بر این، میزان مشارکت زنان در کشاورزی (زراعت و دام‌داری) کم‌تر شده که موجبات بیکاری و

تغییر در مراودات اجتماعی: با بزرگ‌تر شدن محیط زندگی اجتماعی، روابط بین افراد و برخوردهای چهره‌به‌چهره

امنیت: روستاییان معتقد بوده‌اند که امنیت روستاها کاملاً و تا حدّ خیلی زیادی بالا است و از این جهت، دغدغه‌ای وجود نداشته است. در واقع، بیش از ۸۸ درصد مقدار امنیت را زیاد تا خیلی زیاد دانسته، ۷,۸ درصد خوب و تنها ۰,۳ متوسط ارزیابی کرده‌اند.

تغییر در پوشش روستاییان: نوع پوشش هر ناحیه متناسب با اقلیم، فرهنگ، آداب و رسوم و مذهب و غیره است. این امر در مناطق کردنشین به لحاظ وابستگی به سنن و آداب و رسوم محلی، نسبت به سایر مناطق ایران کم‌تر تحت تأثیر قرار گرفته است که از لحاظ تغییرات روستاها سنتی‌تر از سکونت‌گاه‌های شهری بوده؛ به گونه‌ای که هرچه از مراکز جمعیتی بزرگ دور شویم، میزان پای‌بندی به این سنت‌ها بیش‌تر و از میزان تغییرات کاسته می‌شود و تغییر در آن بیان‌گر تغییر یافتن دیدگاه‌ها و نفوذ فرهنگ وارداتی از مناطق دیگر است. تأثیرپذیری روستا از شهر، همواره تابع بعد مسافت بوده؛ یعنی هرچه روستایی به شهر نزدیک‌تر باشد، به همان میزان نیز نفوذ عناصر و فرهنگ شهر در روستا بیش‌تر می‌شود. تغییر پوشش مردان، زنان، پسرها و دخترهای ساکن روستاها در قالب سه گزینه (تغییر نکرده، تا حدودی تغییر کرده و زیاد تغییر کرده) مطرح شده که از نظر پاسخ‌گویان، نتایج حاکی از تغییر زیاد بوده است؛ با این تفاوت که در پوشش جوانان ۸۰ درصد و در بزرگسالان ۵۲ درصد بوده، هم چنین، این تغییر در لباس مردان با ۵۴ درصد و پوشش زنان با ۴۵,۲ درصد بوده است.

شکل ۴ - محلّ تحصیل و گذران اوقات فراغت

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

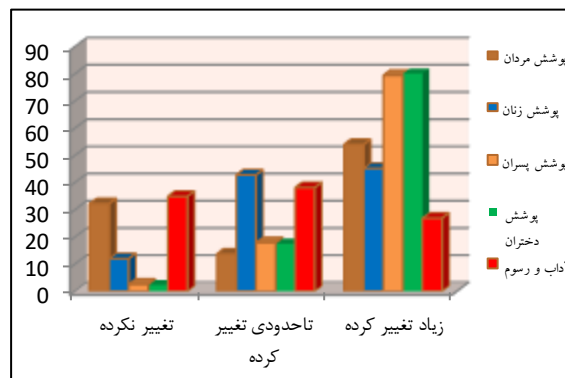
آن بیش‌ترین تأثیرپذیری مربوط به تغییرات در معاشرت‌های اجتماعی روستاها با بیش از ۶۰ درصد و کم‌ترین تأثیرپذیری

ناخرسندی آن‌ها را فراهم کرده است (سعیدی، ۱۳۸۸، ص. ۲۲۴). در گذشته نوع ساخت مسکن روستایی برگرفته از اقلیم منطقه سکونت و نیز میزان بهره‌برداری‌های اقتصادی انجام‌شده، صورت می‌گرفته است؛ اما در سال‌های اخیر، بافت‌های مسکونی ویلایی جای خود را به خانه‌های چندطبقه حتی در روستاها داده‌اند و روستاییان از داشتن چنین منازلی ابراز رضایت می‌کنند.

یکی از دلایل این تغییرات، نوع نگرش مردم شهر در زمینه مرادوات اجتماعی با همسایه‌ها است که در روستاهای هم‌جوار شهرهای بزرگ نیز توجه به این امر دیده می‌شود. در این پژوهش از پاسخ‌گویان در زمینه میزان مرادوات اهالی روستا با یک‌دیگر، سؤال پرسیده شد که ۶۰,۹ درصد معتقد بودند این تغییر در معاشرت بسیار زیاد بوده، ۱۳,۶ درصد زیاد و ۱۵,۶ درصد این تغییر را کم تا خیلی کم دانسته‌اند.

تغییر در آداب و رسوم: درصد تغییرات در آداب و رسوم روستاها متفاوت است؛ اما در کل، ۳۴,۹ درصد بیان کرده‌اند که تغییری حاصل نشده، ۳۸,۱ درصد این تغییرات را تا حدودی و ۲۶,۹ درصد اعلام کرده‌اند که آداب و رسوم تغییر زیادی کرده است.

چه‌گونگی گذران اوقات فراغت: در زمینه گذران اوقات فراغت، بیش از ۵۰ درصد اهالی روستاهای مورد مطالعه، ساعات بیکاری خود را در شهر سقز می‌گذرانند که از امکانات شهر سقز شامل پارک، مراکز فرهنگی و مراکز تجاری و غیره بهره می‌برند.

شکل ۳ - تغییر در نوع پوشش و آداب و رسوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

در ادامه فرآیند این پژوهش، سعی شده که میزان تأثیرات شهر سقز بر گویه‌های مطرح‌شده را ارزیابی کرده که براساس

مربوط به تغییر در نوع لباس و پوشش زنان در روستاهای مورد مطالعه بوده است.

جدول ۴- تأثیرپذیری هم‌جواری با شهر سقز بر گویه‌های مورد مطالعه در روستاهای نمونه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

گویه‌ها		جمع		خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۳۴۵	۱۰۰	۱۳۳	۳۸٫۶	۱۷۴	۵۰٫۴	۳۵	۱۰٫۱	۳	۰٫۹	-	-	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۹۲	۵۵٫۷	۸۰	۲۳٫۲	۵۰	۱۴٫۵	۱۴	۴٫۱	۸	۲٫۳	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۴۲	۴۱٫۲	۱۶۸	۴۸٫۷	۱۵	۴٫۳	۱۹	۵٫۵	۱	۰٫۳	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۴۳	۴۱٫۴	۱۶۸	۴۸٫۷	۱۵	۴٫۳	۱۸	۵٫۲	۱	۰٫۳	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۲۹	۳۷٫۴	۱۱۴	۳۳	۵۴	۱۵٫۷	۳۵	۱۰٫۱	۱۳	۳٫۸	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۲۵	۳۶٫۲	۱۳۵	۳۷٫۲	۴۱	۱۱٫۹	۳۷	۱۰٫۷	۸	۲٫۳	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۶۵	۴۷٫۸	۵۳	۱۵٫۴	۲۷	۷٫۸	۷۹	۲۲٫۹	۲۱	۶٫۱	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۲۴۶	۷۱٫۵	۶۰	۱۷٫۴	۱۴	۴٫۱	۲۳	۶٫۷	۲	۰٫۶	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۲۱۴	۶۲٫۰۲	۴۸	۱۳٫۹	۲۸	۸٫۱	۴۹	۱۴٫۲	۶	۱٫۷	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۲۰۸	۶۰٫۲	۷۰	۲۰٫۳	۴۲	۱۲٫۲	۲۴	۷	۱	۰٫۳	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۹۵	۵۶٫۵	۳۰	۸٫۷	۳۹	۱۱٫۳	۷۶	۲۲	۵	۱٫۴	-	-
۳۴۵	۱۰۰	۱۴۳	۴۱٫۱	۱۶	۴٫۶	۸۵	۲۴٫۶	۹۷	۲۸٫۱	۴	۱٫۲	-	-

خدمات زیربنایی و روبنایی در روستاها

زیادی از ایفای عملکرد فضایی روستاها می‌کاهد و هرچه میزان مبادلات و ارتباطات با شهر افزایش یابد، به همان نسب، تأثیرپذیری و تغییرات اجتماعی و فرهنگی در روستاها نیز بیش‌تر خواهد شد. بر همین اساس، میزان برخوردارگی روستاهای مورد مطالعه از برخی خدمات زیربنایی بررسی شده که نتایج آن در جدول زیر آمده است.

عملکرد سکونت‌گاه روستایی عبارت است از: نقش، فعالیت و قابلیت سکونت‌گاهی در برآوردن نیازهای بنیادین ساکنان خود (و در مواردی، آبادی‌های مجاور) و برقراری ارتباط و پیوند با عرصه‌های سکونت‌گاهی پیرامونی که در این صورت اصطلاح عملکرد فضایی به کار می‌رود (سعیدی و حسینی، ۱۳۸۸، ص. ۲۵). وجود خدمات زیربنایی و روبنایی این قابلیت را در روستاها تقویت می‌کند؛ اما مجاورت با شهر تا حدود

جدول ۵- خدمات زیربنایی و روبنایی موجود در روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

نام روستا	خانه بهداشت	مدرسه ابتدایی	متوسطه اول	متوسطه دوم	مسجد	آب و برق	لوله کشی گاز	امکانات ورزشی
۱ آلتون	-	✓	-	-	✓	✓	✓	-
۲ آیچی	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
۳ دوزخدره	-	✓	-	-	✓	✓	✓	-
۴ اسلام آباد	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	✓
۵ کهریزه	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
۶ کانی کبود	-	✓	-	-	✓	✓	-	-
۷ کانی نیاز	-	✓	-	-	✓	✓	✓	-
۸ ملقرنی	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	-
جمع	۴	۸	۲	-	۸	۸	۷	۳

روستاها با شهر سقز شده و از این رو، پوشش، فرهنگ، روش زندگی و مسائل فرهنگی خود را به روستاها اعلام می‌کند.

۲.۴. یافته‌های تحلیلی- استنباطی

با توجه به فرضیه تحقیق برخی از مؤلفه‌های فرهنگی؛ مانند تغییر در پوشش اهالی، تغییر در آداب و رسوم روستاییان، تغییر در معاشرت، بهبود وضعیت رفاهی و افزایش افراد غیربومی در آزمون معنی‌داری T مورد ارزیابی قرار گرفتند که نتایج این آزمون بیانگر اثبات این تغییرات در روستاها بوده است. در جدول زیر ستون Sig معنی‌داری مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد و از مقدار بحرانی آلفا که ۰,۰۵ است، کم‌تر است.

جدول ۶- متغیرهای آزمون شده براساس آزمون T

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

گویه‌ها	Test Value = 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ادامه تحصیل	-۳۴,۹۲۵	۳۴۳	.۰۰۰	-۱.۲۶۷	-۱.۳۴	-۱.۲۰
تغییرات نوع پوشش	-۲۶,۹۵۲	۳۴۳	.۰۰۰	-۱.۲۳۵	-۱.۳۳	-۱.۱۵
تغییرات در آداب و رسوم	-۹.۹۸۵	۳۴۱	.۰۰۰	-.۷۵۷	-.۹۱	-.۶۱
تغییرات در معاشرت	-۱۸,۷۳۹	۳۳۸	.۰۰۰	-۱.۲۰۱	-۱.۳۳	-۱.۰۷
افزایش افراد غیربومی	-۲۵,۶۲۴	۳۴۲	.۰۰۰	-۱.۳۲۹	-۱.۴۳	-۱.۲۳
بهبود وضعیت رفاهی	-۸.۱۸۶	۳۴۲	.۰۰۰	-.۵۸۶	-.۷۳	-.۴۵
اجاره‌دادن واحدهای مسکونی	-۱۳,۷۴۷	۳۴۳	.۰۰۰	-.۹۶۵	-۱.۱۰	-.۸۳
کاهش امنیت روستا	-۷.۹۶۱	۳۴۰	.۰۰۰	-.۵۶۳	-.۷۰	-.۴۲

وابسته در آزمون آماری رگرسیون وارد شدند. نتیجه به- دست آمده که در جدول زیر آمده است، بیانگر ارتباط بین این دو متغیر است؛ زیرا توسعه کالبدی شهر سقز با افزایش جمعیت روستاهای پیرامونی رابطه داشته است.

از آنجا که جمعیت یک متغیر اجتماعی است، تغییرات جمعیتی روستاها طی سال‌های پس از انقلاب را در آزمون رگرسیون مورد سنجش قرار دادیم؛ به گونه‌ای که گسترش فیزیکی شهر سقز طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ به عنوان متغیر مستقل و جمعیت روستاهای نمونه به عنوان متغیر

جدول ۷- ارتباط بین گسترش فیزیکی شهر سقز با افزایش جمعیت روستاهای نمونه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	R	Sig.
	B	Std. Error	Beta			
روستاها	آیچی	.۰۰۲	.۰۰۰	.۸۸۷	۳.۸۵۱	.۰۱۸
	اسلام‌آباد	.۰۰۰	.۰۰۰	-.۸۹۸	-۴.۰۸۷	.۰۱۵
	کهریزه	.۰۰۴	.۰۰۱	.۸۳۷	۳.۰۶۴	.۰۳۷
	دوزخ‌دره	.۰۰۱	.۰۰۲	.۳۸۶	.۸۳۶	.۴۵۰

ادامه جدول ۷

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	R	Sig.
	B	Std. Error	Beta			
ملقرنی	.۰۰۱	.۰۰۰	.۹۰۴	۴.۲۲۸	.۹۰۴	.۰۱۳
کالی نیاز	.۰۰۰	.۰۰۰	-.۸۳۹	-۳.۰۸۲	.۸۳۹	.۰۳۷
کالی کبود	-.۰۰۱	.۰۰۱	-.۶۸۰	.۱۸۵۳	.۶۸۰	.۰۳۱
آلتون	.۰۰۰	.۰۰۰	.۵۵۳	۱.۳۲۸	.۵۵۳	.۲۵۵

a. Dependent Variable: masahat

۵. بحث و نتیجه‌گیری

شهرها عامل اصلی ایجادکننده ناپایداری در جهان به شمار می‌روند (جمعه‌پور، ۱۳۹۲، ص. ۳۱۹) که این ناپایداری بیش‌تر از همه، محیط پیرامونی را تحت تاثیر قرار می‌دهد.

نتیجه حاصل از این مقاله با نتایج به‌دست‌آمده از تحقیقات مرزی (۱۳۸۸) و نیز طاهرخانی و مرادی (۱۳۸۲) که در پیشینه به آن‌ها اشاره شده است، به لحاظ موضوعی هم‌خوانی دارد؛ به گونه‌ای که در این تحقیقات نیز روابط شهر و روستا موجب تغییرات عمده‌ای در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی و نیز موجب توسعه روستاها و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی در آن‌ها شده است؛ اما آنچه این پژوهش را متفاوت کرده، علاوه بر نوع سکونت‌گاه شهری که یک شهر میانه‌اندام و درجه دو استانی است، نوگویی‌های انتخابی و بررسی اثر مستقیم توسعه شهری بر آن‌ها می‌باشد. در این راستا، فرضیه «بین توسعه کالبدی شهر سقز و تغییر ساختار اجتماعی- فرهنگی روستاهای پیرامونی آن ارتباط وجود دارد» مطرح شد که نتایج و یافته‌های پژوهش ضمن اثبات این موضوع، نشان‌دهنده سریع‌بودن این تحولات است که نمود آن علاوه بر مسائل اجتماعی- فرهنگی، ویژگی‌های کالبدی و اقتصادی را نیز در بر می‌گیرد. شایان ذکر است تمامی این تحولات در یک راستا بوده و برهم‌دیگر تأثیرگذارند؛ زیرا تغییرات کالبدی و اقتصادی نیز تغییرات فرهنگی را به همراه خواهد داشت که در این خصوص، می‌توان به کاهش مراودات اجتماعی، تغییر در پوشش و ظاهر (به‌ویژه دختران)، افزایش سطح تحصیل و امکان ادامه آن، تغییرات جمعیتی معنادار، تغییر در چه‌گونگی حفظ و یا برگزاری آداب و رسوم سنتی اشاره کرد.

براساس آزمون آماری تک نمونه‌ای T، مقایسه بین میانگین مؤلفه‌هایی چون نوع پوشش، سطح سواد، مراودات اجتماعی، ورود افراد غیربومی، آداب و رسوم و غیره در روستاها مورد سنجش قرار گرفت که بیان‌گر میزان تأثیرگذاری آن‌ها است و نتیجه همان‌طور که در جدول (۶) نیز نمایان است، حاکی از داشتن رابطه و معنی‌دار بودن آن‌ها و قرارگرفتن در پایین‌ترین سطح از مقدار بحرانی آلفا می‌باشد که نشان‌دهنده تأثیرگذاری بسیار زیاد دارد. بیش‌ترین میزان این تأثیرگذاری مربوط به امکان ادامه تحصیل و کم‌ترین آن‌ها مربوط به کاهش میزان امنیت در روستاهای مورد مطالعه است؛ به این معنی که مجاورت با شهر بر افزایش سطح سواد به‌ویژه برای زنان تأثیر زیادی داشته است (شکل ۴). این تغییرات هم‌چنین در سایر مؤلفه‌هایی هم‌چون تغییر در نوع پوشش نیز مشاهده می‌شود (شکل ۳). هم‌چنان‌که در جدول (۷) نشان داده شده، توسعه کالبدی شهر سقز بر افزایش جمعیت در روستاهای پیرامونی نیز تأثیرگذار بوده و روستای کهریزه بیش‌تر تأثیرپذیری را داشته است.

با توجه به آن‌چه که بیان شد، می‌توان گفت که نزدیکی به شهر سقز، دسترسی آسان روستاها و در نتیجه، گسترش و بهبود وضعیت حمل‌ونقل و افزایش ارتباطات روزانه با شهر، افزایش استفاده از رسانه‌ها و به‌خصوص تلوزیون و ماهواره، موجب تأثیرپذیری روستاهای پیرامونی شهر سقز در زمینه فرهنگی- اجتماعی شده است و همان‌گونه که ذکر شد، تغییر در نوع پوشش مردم، مراودات اجتماعی اهالی روستاها و تغییرات جمعیتی صورت‌گرفته همگی گویای این واقعیت است. دستیابی به توسعه پایدار شهری و روستایی (ناحیه‌ای) مستلزم در نظر گرفتن تمهیداتی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، کالبدی، فرهنگی- اجتماعی است. تغییر فی‌نفسه بد نیست؛ اما

صورت ناحیه حل کرده که برای هر ناحیه جغرافیایی با توجه به شرایط محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی، یک شرح خدمات متفاوت دارد.

سیاسگزاری

این پژوهش از طریق پژوهانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت به شماره ۴/۵۸۳۰ تأمین اعتبار شده است.

یادداشت‌ها

1. Owusu
2. Patrick
3. Courtney, Tranter, Jones & Mayfield
4. Clark
5. Verburg, Veldkamp & Bouma
6. Balan
7. Urban Function & Rural Development Theory (Yoford)
8. Agropolitan Approach Development

اگر موجب فراموشی آداب و رسوم سنتی که تحکیم‌کننده روابط انسانی هستند، نشود و فرهنگ مصرف‌گرایی را در جامعه روستایی پررنگ کند، باید مورد توجه قرار گیرد تا هنجارها و ارزش‌هایی که در جوامع روستایی وجود دارند، دست‌خوش تلاطم و ازبین‌رفتن، طی شهرگرشدن روستاها نشوند.

توسعه روستایی را می‌توان فرآیند اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف روستاها با توجه به شرایط زمانی و مکانی به منظور تبدیل‌شدن به سکونت‌گاهی قابل زیست و متناسب با رشد و تعالی انسانی تعریف کرد. بر این اساس، باید برای هر سکونت‌گاه روستایی متناسب با شرایط درونی (نقاط قوت و ضعف) و شرایط بیرونی (محلّی، منطقه‌ای، ملی) برنامه خاص توسعه در نظر گرفته شود که برای روستاهای واقع در پیرامون شهرهای میانه‌اندام براساس مدل حومه (که از مدل‌های کارکردی روابط شهر و روستا است) برنامه‌ریزی صورت پذیرد؛ به این معنی که برنامه‌های یک‌پارچه توسعه با عنوان طرح جامع توسعه روستاشهری به جای طرح‌های جامع و تفصیلی شهری و هادی روستایی تدوین و اجرا شود تا ضمن کاهش خلأهای قانونی برای فضاهای حد فاصل دو سکونت‌گاه در راستای مدیریت یک‌پارچه بخش عمده‌ای از مشکلات را به

کتابنامه

1. Abdollahi, M. (1382/2003). *The concept of social development*. The second conference of policies and growth and development management programs in Iran (pp. 1-16), The Institute of Education and Management Research and Planning, Tehran, Iran. [In Persian]
2. Afrakhteh, H., & Hajipour, M. (1392/2013). Urban sprawl and its implications on sustainable rural development. *Quarterly Journal of Geography*, 11(39), 158-185. [In Persian]
3. Balan, J. (1991). *Demographic trends and migratory movements from Latin America and the Caribbean*. In OECD, International Conference on Migration, Rome, Italy.
4. Clark, P. (2002). *Small towns in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Emami, M. (1379/2000). *The socio-economic and structural changes of the Baneh Vareh village*. Unpublished master's thesis, Shahid Beheshty University, Tehran, Iran. [In Persian]
6. Ghadiri-e-Ma'soum, M., Motiei-e-Langroudi, S. H. & Riahi, V. (1386/2007). The analysis of the relationship of Noshahr Gulbahar with surrounding villages. *Geography and Development*, 5(10), 129-144. [In Persian]
7. Governor of Kurdistan. (1390/2011). *The last divisions of Saqqez County*. Sanandaj: Governor of Kurdistan. [In Persian]
8. Health & Treatment Center of Saqqez County. (2015). *Demographics of Saqqez City and the villages of Alton, Aichy, Eslam Abad, Duzakh Darreh, Kany Kabud, Kany Niaz, Kahrizeh, & Molgharny*. Saqqez: Statistics and Computer Unit. [In Persian]
9. Hossein, Z. D., K. (2009). *Regional programming* (1th Ed.). Tehran, Iran: SAMT Press. [In Persian]
10. Jom'ehpour, M. (1387/2008). *An introduction to rural development planning: Perspectives and methods* (1th Ed.). Tehran, Iran: SAMT Press. [In Persian]
11. Jom'ehpour, M. (1392/2013). *The environmental planning and urban and regional stability* (1th Ed.). Tehran, Iran: SAMT Press. [In Persian]

12. Khorasani, M., Rezvani, M., Motiei-e-Langroudi, S. H. & Rafieian, M. (1391/2012). Viability assessment of villages around the city (Case study: Varamin county). *Journal of Rural Researches*, 3(4), 79-104. [In Persian]
13. Mahdipour, R. L. (1391/2012). *Evaluation of rural - urban relations patterns in villages around the cities (A case study in Babol city)*. Unpublished master's thesis, Shahid Beheshty University, Tehran, Iran. [In Persian]
14. Motiei-e-Langroudi, S. H. (1382/2003). *Rural planning emphasizing on Iran* (1th Ed.). Mashhad, Iran: Jihad Daneshgahi Press. [In Persian]
15. Naghavi, M., Paydar, A. & Mahmoudi, S. (1392/2013). The role of modernity in cultural changes of rural areas by using similarity model in ideal solution. *Journal of Modarres*, 17(1), 105-127. [In Persian]
16. Owusu, G. (2005). The role of district Capitals in regional development: Linking small towns, rural-urban linkages and decentralization in Ghana. *International Development Planning Review*, 27(1), 59-89.
17. Pourahmad, A. (1388/2009). *Philosophy of geography* (1th Ed.). Tehran, Iran: Tehran University Press. [In Persian]
18. Rezvani, A. A. (1381/2002). *The relationship between city and village* (1th Ed.). Tehran, Iran: Nashr-e-Makan Press. [In Persian]
19. Saeidi, A. (1388/2009). *Foundations of rural geography* (11th Ed.). Tehran, Iran: SAMT Press. [In Persian]
20. Saeidi, A., & Hosseini Hasel. S. (1388/2009). *The foundation of location finding and the establishment of new villages* (2th Ed.). Tehran, Iran: Shahidi Press. [In Persian]
21. Shahbazi, A. (1386/2007). *Rural development and extension* (1th Ed.). Tehran, Iran: Tehran University Press. [In Persian]
22. Shakuei, H. (1386/2007). *Environmental philosophies and geographical schools* (9th Ed.). Tehran, Iran: Gita Shenasy Press. [In Persian]
23. Shokuei, H. (1387/2008). *New approaches in urban geography* (2th Ed.). Tehran, Iran: SAMT Press. [In Persian]
24. Statistical Center of Iran. (2011). *Population and housing censuses (1986- 2011)*. Tehran: SCI Publication. [In Persian]
25. Taherkhani, M., Shayan, S., & Moradi, M. (1383/2004). The study of urban and rural interaction and its role in economic, social and cultural change in rural areas (Case study: Haris county). *Roshd Quarterly Journal of Geography Teaching*, 19(67), 5-12. [In Persian]
26. Taleb, M. (1389/2010). *Rural management in Iran* (2th Ed.). Tehran, Iran: Tehran University Press. [In Persian]
27. Verburb, P. H., & Bouma, J. (1999). Land use change under conditions of high population pressure: the case of Java. *Global environmental change*, 9(4), 303-312.
28. Vosoughi, M. (2005). *The social and cultural issues sociology of villages* (1th Ed.). Tehran, Iran: The Country's Municipalities and RMs' Press. [In Persian]
29. Ziari, K. (1390/2011). *Schools, theories and models of regional planning* (2th Ed.). Tehran, Iran: Tehran University Press. [In Persian]
30. Ziya Tavana, M., & Ghader Marzi, H. (1388/2009). Changes in land use in rural areas around the cities in urban sprawl process in Naisar and Hassanabad villages of Sanandaj. *Journal of Research in Human Geography*, 42(68), 119-135. [In Persian]

Trend Analysis of Evolution in the Socio-Cultural Structures of the Peri Urban Villages (Case Study: Saqqez City -Kurdistan Province)

Chia Salehi Babamiri¹ – Nasrollah Molaei Hashjin^{*2}- Akbar Motamedi Mehr³- Teimour Amar⁴

1- Ph. D. Candidate in Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

2- Full Prof. in Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

3- Assistant Prof. in Geography and Urban Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

4- Associate Prof. in Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht,

Received: 22 December 2015

Accepted: 12 April 2016

Extended abstract

1. INTRODUCTION

Changes in recent decades and the rapid procedure of urbanization against village-escape, especially in the third world countries, have had different natures, and have made the rural communities encounter problematic developments in both qualitative and quantitative aspects. In the present study, the surrounding villages have been surveyed, which have immediate border with Saqqez city, items such as rental houses, appearance and dress condition, literacy condition, the way and place of spending the leisure time, the state of social relations and residents' communication, funeral and a wedding ceremonies, have been considered as variables related to social and cultural characteristics. Also, the effects they may take from due to their vicinity to Saqqez City. Accordingly, the proposed hypothesis in this study is: There is a relationship between physical development of Saqqez City and changes in socio-cultural structure in the surrounding villages.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

The small and middle towns establish the most relationship with rural settlements of their sphere of influence as central places. So, they have common proposed schools and social theories. Some of these schools and theories regarding the relationship between towns and rural areas, with emphasis on social features consist of the school of structural geography, the school of space behavior geography, the theory of urban and rural development, and the central place theory and the strategy of rural - urban development.

In trend analysis of the socio-cultural developments in the structure of surrounding villages, the authors know the school of structural geography more dominant than others and believe

that socio-cultural structures dominant over developing countries in general, and also the study area in particular are influential factors affecting the surrounding villages. So, this school can analyze some parts of these developments. But the theories emphasized and surveyed in order to explain the developments of the surrounding villages are more in the field of Mutual urban and rural relations and are around area planning.

3. METHODOLOGY

The present study is an applied one based on its goals and it is descriptive-analytic in terms of nature. In this study, the population consists of Saqqez City and the surrounding villages and 8 villages located some kilometers away from Saqqez City.

The number of participants was 3660 people that according to Morgan table, 345 developed questionnaires were distributed between the residents of intended villages and its authorities.

The validity of the researcher-made questionnaires was approved according to research methods, books and experts' views and opinions. The reliability of the questionnaires was measured by Cronbach's alpha which was 0.92 indicating the confidence and reliability of the variables in the questionnaire. T-tests and regression tests were used to test the hypothesis.

4. DISCUSSION

According to single sample t-test, the comparison between the mean of factors such as clothing type, level of literacy, social interactions, entry of non-natives, and customs etc. in villages were measured, which are indicative of the level of effectiveness, and suggests having meaningful relationship and being at the lowest level of critical value of alpha that indicates the great effectiveness. Most of this effectiveness is related to the possibility of continuing education and the least of

*. Corresponding Author: nmolaeih@iaurasht.ir

it is related to decrease in degree of security in the villages under study. This means that proximity to the city had a great impact on increasing level of literacy, especially for women. These changes are also seen in other factors such as changes in the clothing type.

The physical development of Saqqez city was also effective on the increasing of the population of the surrounding villages, and Kahrizeh village had taken the highest effect among others. Regarding what was expressed, it can be said that proximity to Saqqez city, easy access to villages and also, expanding and improving transportation condition and increasing daily communication with the city, increased use of the media and especially television and satellite caused surrounding villages of Saqqez city to be affected socio-culturally, and as it was mentioned, changes in clothing type, social interactions of villages' residents and population changes indicate this fact.

5. CONCLUSION

Based on the results found and according to the previous theories and studies, the hypothesis was proposed as "There is a relationship between physical development of Saqqez city and socio-cultural developments in structures of surrounding villages". While proving this issue, the research findings give an indication of quick developments

in socio-cultural matters, in addition to physical and economic characteristics.

It should be noted that all these developments are along in the same line and affect each other because physical and economic changes will also bring cultural changes which in this regard, a decrease in social interaction, change in clothing and appearance (especially girls), and an increase in the level of education and the possibility of continuing, significant demographic changes, changes in way of maintaining or holding traditional customs can be mentioned.

Rural development can be defined as the process of classifying strength and weak points of villages to choose them as viable settlements, appropriate to human growth. Accordingly, for each rural settlement in accordance with internal conditions (strengths and weaknesses) and external conditions (local, regional, and national) a specific development plan should be considered so that a schedule can be planned for the villages located in the middle towns based on the suburban model (which is a functional model of relations between cities and the villages).

Key Words: Rural development, socio-cultural structure, socio-cultural change developments, Saqqez city.

How to cite this article:

Salehi Babamiri, Ch., Molaei Hashjin, N., Motamedi Mehr, A. & Amar, T. (2017). Trend analysis of evolution in the socio-cultural structures of the peri urban villages (Case study: Saqqez City - Kurdistan Province). *Journal of Research & Rural Planning*, 5(4), 61-76.

URL <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.52435>

ISSN: 2322-2514

eISSN: 2383-2495